

การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง กับการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด*
วรัญญา ศรีริน**
วณิชชา ณรงค์ชัย***

(วันรับบทความ: 26 มิถุนายน 2563/ วันแก้ไขบทความ: 11 สิงหาคม 2563/ วันตอบรับบทความ: 2 กันยายน 2563)

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้ถกเถียงให้เห็นว่า การพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรง ซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยกำลังประสบปัญหานี้อย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีหลายมิติ แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยเชิงสาเหตุหลักพบว่า มีอยู่สองประการคือ หนึ่ง เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย สอง เกิดจากข้ออ่อนของพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองไทย และพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน ทำให้สังคมไทยติดกับดักอยู่กับความเหลื่อมล้ำมายาวนาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา รัฐไทยได้พยายามลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเท่าเทียมกันทางสังคม แต่ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหายังไม่ประสบผลสำเร็จ ยังเป็นเพียงแนวนโยบายและแผนงาน ไม่มีผลในทางปฏิบัติจริงใด ๆ บทความนี้ได้ทดลองเสนอทางออกในการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมมิติสังคมวิทยาการเมือง ด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองหรือแบบใหม่ โดยผ่านองค์กรและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่นี้ ประชาชนต้องมีความเชื่อมั่นในการมีสมรรถนะทางการเมืองของตนเอง และต้องมีแนวความคิดความเชื่อในเบื้องต้นว่า ประการแรก การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหน้าที่หลักของทุกคนที่จะต้องเอาใจใส่ และมีความรับผิดชอบร่วมกันในการผลักดันหรือเข้าไปดำเนินการ จะปฏิเสธความรับผิดชอบของตนหาได้ไม่ ประการที่สอง ประชาชนต้องเชื่อว่าตนเองเป็นพลังทางสังคมการเมืองอย่างหนึ่งมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ และต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในปฏิบัติการเพื่อเป็นพลังผลักดันให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงปัญหาที่เกิดขึ้นนี้อย่างจริงจังต่อไป

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำทางสังคม, วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง, วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย, ความเป็นพลเมือง, จิตสำนึกแบบพลเมือง

* รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** นักศึกษาปริญญาเอก, ศูนย์โครงการกาญจนาภิเษก สาขาวิชาสังคมวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** อาจารย์ ดร., สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Building a Civic Culture and The Eliminating of Social Inequality

Pornamarin Promgird^{*}

Warunya Sririn^{**}

Wanichcha Narongchai^{***}

(Received Date: June 26, 2020, Revised Date: August 11, 2020, Accepted Date: September 2, 2020)

Abstract

This article has argued that the democracy and economic development around the world is facing serious social inequality issues. Currently, Thai society is also facing this severe problem. The problem of social inequality in Thai society has many dimensions. But when analyzing the main cause factors, it was found that there are two things, the first is from the structural problems of Thai society, the second is due to the weakness of the basis of Thai political culture and the behavior of people in society. Both of these are interrelated. Causing Thai society to have been trapped in social inequality for a long time. Throughout the period many past years, The Thai state has sought to reduce inequality and create social equality but the consequences of the solution have not been successful. It still just a policy and roadmap. There is no any practical effect. In this article trial to propose a solution to eliminating the problem of social inequality in the political sociology perspective. By creating a civic culture or a brand - new political culture through organizations and social institutions. People must have the fundamental beliefs that they have political efficacy as following. First, to solving the problem of social inequality is a primary duty of everyone to be attentive and have a shared responsibility to push forward or take action. Everyone cannot deny their responsibility. Second, people must believe that they are one of the political forces that have the capability of changing the problem of social inequality in a better direction and must participate in the operation as a driving force to seriously keep improve this problem.

Keywords: Social Inequality, Civic Culture, Democratic Political Culture, Citizenship, Civic Consciousness

^{*} Associate Professor Dr. , Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

^{**} Doctor of Philosophy Program in Sociology (Candidate), Under the Royal Golden Jubilee (RGJ) Scholarship Ph.D. Programme. Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

^{***} Dr. , Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

บทนำ

“มนุษย์เราเกิดมามีร่างกายและปัญญา สมองไม่เสมอกัน เมื่อเริ่มต้นก็เกิดความอยุติธรรมเสียแล้ว เช่นนี้ก็เป็นหน้าที่ของสังคมที่จะขจัด ปิดเป่าความไม่เสมอภาคนั้นให้น้อยลงที่สุด” (ปวย อึ้งภากรณ์, 2512)

การพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรง จนเกิดปรากฏการณ์ที่นายแพทย์ประเวศ วะสี (2562) เรียกว่า 99 ต่อ 1 หรือเป็นการพัฒนาที่คนส่วนน้อยเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่ได้ประโยชน์ ส่วนคนที่เหลืออีกร้อยละ 99 ไม่ได้รับประโยชน์จากผลพวงของการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยก็กำลังประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน กล่าวคือคนเพียงร้อยละ 1 ของประชากร หรือประมาณ 6 แสนคนเท่านั้น ที่ถือครองทรัพย์สินทั้งหมดถึงร้อยละ 70 ของประเทศ (กมล กมลตระกูล, 2563, น.7) ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยที่มีอย่างมากมายนี้มีความสัมพันธ์กับประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ ซึ่งเชื่อมโยงถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ โดยในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมสูงเช่นกรณีของไทย ย่อมก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากต่อประโยชน์สาธารณะ กล่าวคือทำให้ประชาชนมีความรู้สึกถึงความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้น และเกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมจากภาครัฐ เช่น ความไม่เป็นธรรมด้านเศรษฐกิจ ความไม่เป็นธรรมด้านกฎหมาย ความไม่เป็นธรรมด้านการจัดสรรทรัพยากรและงบประมาณตามนโยบายของรัฐ ตลอดจนกลไกการบริหารประเทศโดยรวม (วรัญญา ศรีริน และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562, น.148) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วย่อมส่งผลเสียต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบอบประชาธิปไตยที่ไม่มีคุณภาพนั้น ได้ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคม ปัญหาดังกล่าวหากไม่มีการแก้ไขที่ถูกวิธีอาจนำไปสู่การเกิดความไม่พอใจ จนเกิดแรงต้านจากประชาชนและทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเรื้อรังได้ในท้ายที่สุด (สถาบันพระปกเกล้า, 2562, น.3)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากว่า 88 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตยของไทย ได้มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะเปลี่ยนผ่านให้ประชาธิปไตยเกิดความยั่งยืนและสถาพร นำมาสู่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของสังคมไทย โดยมีการปรับแก้ไขกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ หากแต่ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหาก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และยังเป็นเพียงแค่แนวนโยบายและแผนงานในเอกสารแต่ไม่มีผลในทางปฏิบัติจริงใด ๆ ดังนั้น เราจึงไม่สามารถอาศัยกลไกรัฐแบบเดิมและกลไกตลาดแบบทุนนิยม ในการแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจได้แต่เพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัยรัฐแบบใหม่ที่มีบทบาทเข้มแข็ง และเอาจริงเอาจังในการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมใหม่ เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้น (คณะกรรมการปฏิรูป, 2554, น.15) ขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่มบทบาทของภาคประชาสังคมหรือภาคพลเมืองได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาให้มากขึ้น ด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ เพื่อเป็นพลังผลักดันในการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

และสร้างความเท่าเทียมกัน ในบทความนี้จะเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย ที่มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลักสองประการคือ สาเหตุที่เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย และปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองของคนไทยเอง และในตอนท้ายจะกล่าวถึงทางออก ด้วยการเสนอบททดลองว่าด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในมิติทางสังคมวิทยาการเมือง (political sociology perspective) เพื่อจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังจะได้นำเสนอให้เห็นตามลำดับต่อไป

สถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

ข้อมูลสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำของประเทศไทยในเวทีนานาชาติ จากรายงาน Global Wealth Report ของกลุ่มเครดิตสวิสที่วิเคราะห์โดยกลุ่มธนาคาร ได้แสดงข้อมูลที่น่ากังวลเป็นอย่างยิ่งต่อปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย โดยพบว่าในปี พ.ศ. 2561 ประเทศไทยได้รับการจัดอันดับความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประเทศที่มีค่าสูงอยู่ในอันดับ 3 ของโลก รองจากประเทศรัสเซีย และประเทศอินเดีย ซึ่งหมายความว่า ประเทศไทยมีระดับความเหลื่อมล้ำที่เลวร้ายมากกว่าประเทศอินโดนีเซีย และบราซิล หรือประเทศที่มีรายได้น้อยหลายสิบประเทศทั่วโลก (ไกรยศ ภัทรราช, 2561) และประเทศไทยยังติดอันดับ 10 ประเทศ ที่มีความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่งมากที่สุดในโลก ข้อเท็จจริงซึ่งมีลักษณะพิเศษนี้ชวนให้สงสัยว่าระบบเศรษฐกิจการเมือง และสังคมของเราน่าจะมีส่วนก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำอย่างมาก อย่างเช่นมีงานวิจัยพบว่า ในปัจจุบันการแข่งขันในภาคเอกชนของเราลดลง อำนาจทางธุรกิจกระจุกตัวมากขึ้น การทุจริตคอร์รัปชันแพร่หลายมากขึ้น และกระทำได้ง่ายขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง และผลประโยชน์ที่ได้โดยมิชอบนี้ยิ่งเพิ่มความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้สูงยิ่งขึ้น (สมชัย จิตสุชน, 2563)

จากปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยเช่นนี้ นับเป็นปัญหาเชิงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และปัญหาด้านการเมืองตามมา ถึงแม้ภาครัฐพยายามที่จะแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้น แต่ทิศทางการแก้ไขปัญหาค่อนข้างล่าช้า ประกอบกับสังคมไทยตกอยู่ภายใต้กับดักนโยบายประชานิยมมาอย่างยาวนาน จึงมีผลต่อการแก้ไขความเหลื่อมล้ำได้ไม่มากนัก (สมชัย จิตสุชน, 2558) หากภาครัฐยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำ ผ่านนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างจริงจัง เพื่อเปลี่ยนแปลงและจัดระเบียบทางสังคมใหม่ให้กับผู้คนในสังคมไทย เพื่อให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน อาจเกิดผลร้ายและสร้างความเสียหายให้กับสังคมและประเทศชาติเป็นอย่างมาก (วรัญญา ศรีริน, และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562, น.17-18) จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยมีอยู่หลากหลายมิติ แต่เมื่อได้วิเคราะห์เชิงลึกถึงปัจจัยเชิงสาเหตุที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยแล้ว จะพบว่ามีสาเหตุหลักอยู่สองประการด้วยกัน คือ ประการแรก สาเหตุเกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย และประการที่สอง คือ ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมไทย ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องและเชื่อมโยงกัน ทำให้สังคมไทยยังคงติดกับดักอยู่กับความเหลื่อมล้ำมาอย่างยาวนาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย

คณะกรรมการปฏิรูป (2554, น.14-18) ได้เคยเสนอภาพรวมของปัญหาเชิงโครงสร้างซึ่งเชื่อมโยงกัน อันก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงในสังคมไทย โดยสรุปก็คือตัวโครงสร้างของการจัดสรรอำนาจก็ตกกันมิให้คนจำนวนมากสามารถเข้าถึง “ทรัพยากร” หรือเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน คำว่า “ทรัพยากร” ในที่นี้ มีความหมายกว้างกว่าทรัพยากรที่จับต้องได้ (tangible) เพียงอย่างเดียว หากแต่รวมถึงโอกาสและพลังที่เพิ่มพูนขึ้นในการใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย คณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) สรุปว่า หากไม่สามารถปรับโครงสร้างของการเข้าถึงทรัพยากรดังกล่าว ก็ไม่มีทางที่จะลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งนับวันจะเลวร้ายยิ่งขึ้นได้ และความเหลื่อมล้ำยังเป็นสาเหตุสำคัญแห่งการชะงักงันในเกือบทุกด้านของสังคมไทยเวลานี้

คณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) ยังมีความเห็นว่า ความยุติธรรมหรือการถูกเลือกปฏิบัติจากโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ได้สร้างสภาวะความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เท่าเทียมกันในทุกด้าน จนทำให้อำนาจต่อรองของผู้คนต่าง ๆ ในสังคม ที่จะปกป้องสิทธิเสรีภาพหรือบรรลุถึงความเท่าเทียมกันเป็นไปได้ยาก โครงสร้างความยุติธรรมหรือความเหลื่อมล้ำดังกล่าวคือ ความรุนแรงที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ในเวลานี้ และความเหลื่อมล้ำอย่างสุดขั้วทุกด้านนับเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นแกนกลาง อันก่อให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างด้านอื่น ๆ ตามมาอีก การปฏิรูปสังคมและการเมืองจึงควรจัดการกับปัญหานี้เป็นหลัก ส่วนสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557, น.37- 43) ได้เสนอปัญหาเชิงโครงสร้างไว้หลายประการเช่นเดียวกัน อันเป็นปัญหาของระบบโครงสร้างสังคมไทยที่เอื้อโอกาสหรือเพิ่มช่องว่างให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้น ซึ่งผู้เขียนจะได้นำมาเป็นฐานของการวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นสถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของสังคมไทยได้ ในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

1) โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจไทย สังคมไทยมีโครงสร้างทางสังคมแบบแนวตั้ง (vertical society) ผู้คนมีความสัมพันธ์กันในเชิงระบบอุปถัมภ์ในแทบทุกระดับ โดยผู้น้อยต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ ระบบอุปถัมภ์นับเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยที่มีมานาน ในยุคปัจจุบันระบบอุปถัมภ์ได้พัฒนามาเป็นระบบเส้นสายและพรรคพวก ระบบนี้ดำรงอยู่และฝังตัวอย่างหนาแน่นในระบบราชการ แม้กระทั่งในระบบภาคธุรกิจเอกชนที่มีการจัดองค์กรทันสมัยก็ยังมีระบบนี้อยู่ ผู้ใดที่ไม่มีเส้นสายย่อมมีโอกาสเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนและคนไร้อำนาจ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558, น.58) เราจึงเห็นได้ว่าในสังคมที่มีโครงสร้างแนวตั้งซึ่งผู้คนมีความสัมพันธ์กันในเชิงอุปถัมภ์ ยิ่งเป็นการตอกย้ำและช่วยเหลือเลี้ยงให้เกิดความเหลื่อมล้ำและเกิดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมมากยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจไทย จะพบว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจและระเบียบของทางราชการที่ดำรงอยู่ มีส่วนเอื้ออย่างมากต่อกลุ่มนายทุนมากกว่ากลุ่มผู้ใช้แรงงาน อันเนื่องมาจาก ผลประโยชน์จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มาจากฐานของธุรกิจและอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ผลตอบแทนของการลงทุนจึงเป็นของผู้ประกอบการเป็นส่วนใหญ่ ส่วนค่าตอบแทนแรงงานและสวัสดิการมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558, น.45) ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจไทยกลุ่มทุนขนาดใหญ่

ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มักมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางของระบบการเมืองและระบบราชการส่วนภาคประชาสังคมมีอำนาจน้อยกว่าและไม่เข้มแข็งพอ ที่จะถ่วงดุลและทัดทานกับภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ได้ ผลคือภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ จึงสามารถดึงเอาทรัพยากรต่าง ๆ เข้ามาหาตนเองได้มากกว่า (ประเวศ วะสี, 2562, น.3) ในท้ายที่สุดย่อมส่งผลให้นายทุนและนักธุรกิจ นักการเมือง และกลุ่มข้าราชการระดับสูง กลายเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาประเทศมากที่สุด อันนำไปสู่ปัญหาการเกิดช่องว่างทางด้านรายได้ และเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างชนชั้น ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

2) โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐที่มีลักษณะรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง และหัวเมืองใหญ่ต่าง ๆ ในภูมิภาค ผลคือทำให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอ และยังได้ส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ระหว่างประชากรในเขตเมืองและเขตชนบท และประชากรในแต่ละภูมิภาค บริการพื้นฐานของรัฐทั้งบริการด้านการศึกษา การพัฒนาอาชีพ ทักษะฝีมือแรงงาน ด้านสาธารณสุข และโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็ยังมี การกระจุกตัวหนาแน่นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งเมืองใหญ่ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ความเหลื่อมล้ำคุณภาพการให้บริการสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเหลื่อมล้ำของการกระจายบุคลากรทางการแพทย์ โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แพทย์ 1 คน ต้องให้บริการประชากรสูงถึง 3,918 คน ในขณะที่กรุงเทพมหานครแพทย์ 1 คน ให้บริการประชากรเพียง 1,075 คน ซึ่งแตกต่างกันเกินกว่า 3 เท่าตัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558, น.24 - 27) จะเห็นได้ว่าแม้กระทั่งการให้บริการด้านสาธารณสุข ก็ยังมีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกันอย่างมากในแต่ละภูมิภาคของไทย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพการให้บริการที่มีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคอีกด้วย เป็นต้น

3) ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ดินมีความสำคัญสูง เพราะเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพและความมั่นคงในการดำรงชีวิต ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินจึงมีความเชื่อมโยงกับปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในด้านโอกาสทางเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่อย่างมาก ที่ดินยังเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของฐานชีวิตสำหรับทุกคนและเป็นทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น ในการปฏิรูปสังคมจึงไม่ควรถือว่าที่ดินเป็น “สินค้าเสรี” เหมือนสินค้าทั่วไป (คณะกรรมการปฏิรูป, 2554, น.47) ในตลาดทุนนิยมเสรี การปล่อยให้รัฐและอำนาจทุนเข้าถือครองที่ดินอย่างไม่จำกัด นำไปสู่การสร้าง ความไม่เป็นธรรมในสังคมอย่างใหญ่หลวง เช่น มีที่ดินจำนวนมากที่ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าเพราะรัฐครอบครองโดยไม่ใช้ประโยชน์ หรือการปล่อยให้นายทุนบางรายสามารถถือครองที่ดินจำนวนมากเพื่อการค้ากำไร ทำให้ที่ดินมีราคาแพงจนประชาชนทั่วไปที่เป็นคนชนชั้นล่าง มนุษย์เงินเดือน และคนชนชั้นกลางเข้าถึงได้ยาก ขณะที่เกษตรกรและคนยากไร้อีกเป็นจำนวนมากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง หรือมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556, น.76) เป็นต้น ตัวอย่างความเหลื่อมล้ำด้านการถือครองที่ดินในประเทศไทยซึ่งนับว่ามีสูงมาก โดยพบว่า มีการถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิประเภทโฉนดที่ดินกระจุกตัวอยู่ในคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่เป็นคนรวยเท่านั้น โดยมีสัดส่วนกลุ่มผู้ที่ถือครองที่ดินมากที่สุดร้อยละ 20.0 ของคนไทย คิดเป็นการถือครองที่ดินสูงถึงร้อยละ 79.9 ของพื้นที่ทั้งหมด และมีสัดส่วนสูงกว่ากลุ่มผู้ถือครองที่ดินน้อยที่สุดในประเทศไทยมากถึง 325.7 เท่า (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557, น.56-57) อันแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างและความเหลื่อมล้ำอย่างมาก ในการถือครองที่ดินระหว่างคนรวยและคนจนในสังคมไทย

4) ระบบกระบวนการยุติธรรมยังมีข้อจำกัดสำหรับคนจน กล่าวคือ ความยากจนเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้คนชนชั้นล่างของสังคมไม่มีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมของรัฐมีขั้นตอนทางกฎหมายที่ยุ่งยากซับซ้อนและต้องใช้เวลาอันต้องมีการจ้างทนายในการต่อสู้คดีและมีค่าใช้จ่ายสูง แม้ว่าประเทศไทยจะมีระบบที่ให้การช่วยเหลือคนยากจน เพื่อให้เข้าถึงความยุติธรรมได้ด้วยการขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถา หรือมีการจัดตั้งกองทุนยุติธรรมเพื่อช่วยเหลือประชาชนในการต่อสู้คดี แต่ก็ยังไม่ทำให้คนจนซึ่งอยู่ในฐานะเสียเปรียบในการต่อสู้คดีสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ และเมื่อมีคดีถูกฟ้องร้องจากการมีสภาพฐานะยากจนทำให้ไม่มีเงินสดหรือหลักทรัพย์ที่ไต่ถามประกันตัว เป็นผลทำให้ผู้ต้องหาที่มีฐานะยากจนหลายคนต้องถูกกักขังก่อนศาลมีคำพิพากษา (จิตติมา กุลประเสริฐรัตน์, 2561, น.20-21) ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมระหว่างคนรวยและคนจนทั้งสิ้น

5) ระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส และการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ/มีการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ นับเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินนโยบายสาธารณะ และการจัดบริการสาธารณะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล จนทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่รุนแรงขึ้น ดังตัวอย่างเช่น ผลการศึกษาวิจัยที่พบว่า การทุจริตคอร์รัปชันในภาคการศึกษาในท้ายที่สุดจะเป็นภัยคุกคามต่อการเข้าถึงความเสมอภาคและคุณภาพของการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะกระทบต่อคนจนมากที่สุด (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด และคณะ, 2562, น.43-44) เป็นต้น รวมถึงในหลายกรณีได้มีการนำงบประมาณของรัฐจำนวนมาก ไปใช้จ่ายในการดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์ให้กับคนรวยเพียงส่วนน้อย ซึ่งยิ่งเพิ่มช่องว่างให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐก็ยังขาดระบบฐานข้อมูลที่ทันสมัยเพื่อเป็นฐานข้อมูลที่บ่งชี้คุณลักษณะของคนจนหรือผู้ด้อยโอกาส จึงทำให้การบริหารจัดการของรัฐเข้าไม่ถึงกลุ่มคนด้อยโอกาส จนทำให้เกิดช่องว่างของความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557, น.56-57)

โดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยดังที่กล่าวมา ทั้งในเรื่องโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐที่มีลักษณะการรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่มีการถือครองจำนวนมากโดยนายทุน กระบวนการยุติธรรมที่คนจนไม่สามารถเข้าถึงได้ และระบบราชการที่ขาดประสิทธิภาพเต็มไปด้วยการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ มีการใช้จ่ายภาครัฐที่เอื้อต่อคนรวย ล้วนแล้วแต่เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงในสังคมไทย และปัญหาเชิงโครงสร้างเช่นนี้ ในท้ายที่สุดแล้วยังเป็นตัวกีดกันมิให้คนชนชั้นล่าง และคนชนชั้นกลางที่ไร้อำนาจจำนวนมาก สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมกันอีกด้วย

ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมไทย

“วัฒนธรรมทางการเมือง” ตามความหมายนี้ หมายถึง แบบแผนค่านิยม ทศนคติ ความคิดความเชื่อพื้นฐาน และความโน้มเอียง (orientations) ของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อระบบการเมือง แล้วในที่สุดย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมการเมืองของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ (Almond and Verba, 1965, p.12) ตัวอย่างเช่น คนไทยมีค่านิยมชื่นชมยกย่องคนรวยและคนมีอำนาจ แต่ไม่ได้ตั้งคำถามหรือมีการตรวจสอบร่วมกันว่า ทรัพย์สินเงินทองและอำนาจที่เขาได้นั้นมีความสุจริตและมีความถูกต้องหรือไม่ ผลกระทบที่ตามมาต่อสังคมคือ ทำให้คนที่มีอำนาจและร่ำรวยบางคน ซึ่งได้ทรัพย์สินเงินทองมาจากการเอารัดเอาเปรียบสังคม หรือการฉ้อโกง หรือประกอบอาชีพหรือธุรกิจที่ผิดกฎหมาย สามารถยืนอยู่ได้ในสังคมอย่างมีเกียรติ หรือคนไทยมีค่านิยมและความเชื่อเรื่องการทำบุญให้กับวัด เพื่อหวังว่าจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ในชาติหน้า ขณะเดียวกันก็ไม่พร้อมที่จะบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือสังคม หรือบริจาคเงินให้กับโครงการรณรงค์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะการช่วยเหลือคนยากคนจนหรือคนด้อยโอกาสต่าง ๆ ให้มีโอกาสทางการศึกษาที่ดีขึ้น (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556, น.64-65) เป็นต้น จากค่านิยมและความเชื่อพื้นฐานเช่นนี้ ยิ่งซ้ำเติมให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

มีข้อน่าสังเกตว่า ในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำอย่างมากและสั่งสมมายาวนาน ไม่อาจทำให้คนจนเชื่อได้ว่าอนาคตของตนและลูกหลานจะดีขึ้นได้ ประเด็นที่สำคัญมากกว่านั้นคือ สภาวะความเหลื่อมล้ำอย่างมากจะทำลายศักยภาพ หรือขีดความสามารถที่แฝงเร้นอยู่ของคนชนชั้นล่าง ไม่ให้แสดงออกมา เพราะไม่มีโอกาสหรือไม่มีพลังเพียงพอในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่า หรืออาจเป็นเพราะเสี่ยงเกินไปที่จะริเริ่มสิ่งใหม่ๆ Ernest Hemingway นักเขียนรางวัลโนเบล ได้เขียนไว้ว่า “คนจนไม่เคยได้รับอนุญาตให้มีตัวเลือก คนจนตรอกไม่เคยมีเวลามากพอที่จะค่อยๆหาทางออกให้กับตัวเอง” นี่จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนชนชั้นล่างตกอยู่ใน “วงจรของความยากจน” (cycle of poverty) เราจึงเห็นได้ว่า ความเหลื่อมล้ำได้ทำลายทั้งศักยภาพของตัวคน กลุ่มทางสังคมต่าง ๆ และประเทศชาติโดยรวม การแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคมจึงต้องมุ่งปลดปล่อยพลังการผลิตของสังคม ซึ่งไม่ได้มีความหมายแต่เพียงโอกาสในการผลิตด้านสินค้าและบริการที่มีมูลค่าเท่านั้น หากแต่รวมถึงการเปิดโอกาสให้เขาได้ผลิตสิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ เช่น ศิลปะ วิชาความรู้ สติปัญญา นวัตกรรมทางสังคม และมีโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมที่เท่าเทียมกันได้อีกด้วย (คณะกรรมการปฏิรูป, 2554, น.35-36)

ในการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองของนักวิชาการในโลกตะวันตกนั้น ได้นำมาสู่การตั้งคำถามสำคัญที่ว่า “ประชาชนสามารถสร้างผลกระทบต่อระบบสังคมการเมืองที่พวกเขาดำรงอยู่ได้อย่างไร” (Heywood, 2007, pp.42-43) ดังตัวอย่างการศึกษาของ Putnam, Leonardi and Nonetti (1993) ที่เคยพบว่า ทางตอนเหนือของประเทศไทย อิตาลี แอเปมีลาน และทอร์โน มีเศรษฐกิจดี การเมืองและศิลปกรรมดี อันเนื่องมาจากมีการรวมตัวกันของผู้คนในรูปของกลุ่ม ชมรม สมาคม สหกรณ์ หรือการรวมตัวกันในรูปองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ และการรวมตัวกันของผู้คนในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าว ยังเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดต่อการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ รวมถึงความเป็นประชาธิปไตยที่เท่าเทียมกันและความสงบสุขของสังคม ขณะที่อิตาลีทางตอนใต้ กลับพบความแตกต่าง

อย่างมีนัยสำคัญนั่นคือ แลกชีชีลีที่มีแต่ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ การทุจริตคอร์รัปชัน และ นักเลงผู้มีอิทธิพล เป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองสามารถสร้างผลกระทบต่อ ระบบสังคม หรือสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เราอยู่อาศัยให้ดีขึ้นได้หากมีเจตจำนงร่วมกัน ในรูปขององค์กรภาคประชาสังคม

ในตอนหลังการศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองได้นำไปสู่การพัฒนาแนวคิด เรื่อง “การมีความรู้สึกรับผิดชอบของพลเมือง” (sense of civic responsibility) อันทำให้ ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีความยั่งยืนและมีความเท่าเทียมกันเกิดขึ้นได้ ขณะเดียวกัน ก็เกิดความคิดของผู้คน ในเรื่องความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงแนวคิดเรื่อง “ประชาสังคม” เสียใหม่ ในความหมายและขอบเขตของการมีกลุ่ม ชมรม หรือสมาคมที่มีการรวมตัวกันอย่างอิสระ ซึ่งหมายความว่ารวมถึงองค์กรธุรกิจ กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และชมรม สมาคม สโมสรต่าง ๆ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว แนวความคิดเหล่านี้ก็สามารถสืบทอดไปได้ถึงแนวความคิดของ Alexis de Tocqueville ในศตวรรษที่ 19 ที่ได้พยายามอธิบายถึงการสร้างสถาบัน อันเกี่ยวข้องกับความเสมอ ภาคของมวลมนุษย์ (egalitarian institutions) และการสร้างประชาธิปไตยในทางปฏิบัติของผู้คน ด้วยการเข้าร่วมเป็นกลุ่ม ชมรม หรือสมาคมของพลเมือง (Heywood, 2007, pp.72-73) ซึ่งช่วยลด ความเหลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมได้ เราจึงเห็นได้ว่าปัญหาเชิงวัฒนธรรม ทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม ชมรม หรือสมาคมต่าง ๆ (associations) มีความสัมพันธ์กับความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นอย่างมาก กล่าวคือถ้าหาก ผู้คนมีความเชื่อและค่านิยมยอมรับเรื่องความไม่เท่าเทียมกัน และขาดการรวมตัวกันในแนวราบ เป็นกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของตนเองแล้ว ย่อมเอื้อให้เกิด ความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นดังเห็นได้ชัดในกรณีของสังคมไทย และประเด็นปัญหาเรื่องนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในการอภิปรายตามหัวข้อลำดับต่อไป

พื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในสังคมไทย มีพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองของผู้คนหลายประการ ที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาการเมืองแบบ ประชาธิปไตย และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันอย่างรุนแรง ของสังคมไทย เช่น

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

ในสังคมไทยนอกจากอิทธิพลของความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์แล้ว คนไทยยังมีความโน้มเอียงไปในทางที่มีวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมแบบอำนาจนิยมคือ วัฒนธรรมของการยึดหลักการใช้อำนาจเป็นธรรม กล่าวคือมาตรฐานความชอบธรรมถูกกำหนดด้วยอำนาจ เป็นเกณฑ์ ภายใต้วัฒนธรรมดังกล่าวความเห็นของผู้มีอำนาจย่อมถูกต้องมากกว่าความเห็น ของผู้ไร้อำนาจ ความถูกผิดมิได้กำหนดด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริง ในสังคมที่ถูกครอบงำ ด้วยวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม จะมีค่านิยมยกย่องผู้มีอำนาจ และผู้ทรงอำนาจมีแนวโน้มที่จะใช้อำนาจเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่แห่งตน (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2538, น.38-39) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมของไทยสะท้อนให้เห็นได้ ดังเช่น คนไทยส่วนใหญ่ชอบการใช้อำนาจเด็ดขาด เคารพเชื่อฟังและอ่อนน้อมต่อผู้มีอำนาจ รวมทั้งมอบอำนาจและความรับผิดชอบ ในทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ผู้นำ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการปกครองในทุกระดับ นับแต่ครอบครัวไปจนถึงระดับชาติ (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543, น.64-65)

จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ ยิ่งส่งเสริมการเกิดโครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐ ที่มีผู้บังคับบัญชาสั่งการไว้ที่ส่วนกลาง และจากปรากฏการณ์เช่นนี้ยังทำให้การให้บริการโครงสร้างพื้นฐานที่อยู่ในการดำเนินการของรัฐ เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา และด้านสาธารณูปโภค ฯลฯ ไม่สามารถกระจายอำนาจการบริหารลงสู่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม จนทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในแต่ละภูมิภาคมากยิ่งขึ้นเช่นเดียวกัน

2) วัฒนธรรมทางการเมืองที่ผู้คนเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้นหรือสนใจต่อกิจกรรมทางการเมือง (apathy) กล่าวคือ คนไทยส่วนใหญ่จะไม่ค่อยสนใจกิจกรรมทางการเมืองหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2555, น.123-124) โดยทั่วไปผู้คนจะพอใจในสถานภาพเดิมที่เป็นอยู่ของตน และยอมรับสภาพที่เสียเปรียบไม่เป็นธรรมของตนเอง โดยถือว่าเป็นเรื่องของบุญกรรม โชคชะตาหรือวาสนา (วิทยากร เชียงกุล, 2561, น.76) การมีวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนี้ยังทำให้ประชาชนขาดมุมมองในเรื่องสิทธิเสรีภาพประชาธิปไตย ความเสมอภาคเท่าเทียม ความถูกต้องชอบธรรม และอุดมการณ์เพื่อส่วนรวม ฯลฯ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557ข., น.179) ดังเช่น ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่มีความสำคัญสูงต่อปัจจัยด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพหลักของผู้คนในสังคมไทย และเป็นพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตนั้น เมื่อประชาชนพบว่ามีกรบุกรุกที่สาธารณะบางแห่ง แต่ประชาชนในท้องถิ่นก็มิได้เกิดความกระตือรือร้น เพื่อเรียกร้องที่ดินอันเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนท้องถิ่นตนกลับคืนมา หรือพยายามเข้าไปมีอำนาจในการตรวจสอบการใช้ที่ดินของรัฐใด ๆ (วรวิญญา ศรีริน, และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562, น.154) จากการเพิกเฉยไม่กระตือรือร้นต่อกิจของส่วนรวมเช่นนี้ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้แก่กลุ่มนายทุน ข้าราชการระดับสูง และนักการเมืองที่ทุจริตบางราย ได้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ ด้วยการครอบครองที่ดินสาธารณะโดยมิชอบ อันนำไปสู่การสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้กับกลุ่มตนเองได้อย่างง่าย และนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยด้านการถือครองที่ดิน และทรัพย์สินอื่น ๆ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558, น.157)

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเจ้าขุนมูลนาย และการจัดลำดับฐานะสูงต่ำในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในสังคมไทยจะมีการจัดลำดับฐานะความสัมพันธ์ของคนที่แตกต่างกัน – ต่ำ และมีการยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน จึงมักให้ความสำคัญกับเจ้านายหรือผู้มีอำนาจมากกว่า (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2546, น.126) ในวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ ชนชั้นผู้ปกครองจะมีการครอบงำเพื่อให้ประชาชนยกย่องศรัทธาตน และทำให้รู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อชนชั้นผู้ปกครอง ขณะที่ตัวประชาชนเองขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง จึงต้องฝากความหวังไว้ที่ชนชั้นสูง เพื่อหวังพึ่งพาอำนาจการอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ นับเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมตามมา และยังทำให้การพัฒนาทางสังคมของไทยล้าหลังกว่าหลายประเทศ (วิทยากร เชียงกุล, 2563, น.41) เนื่องจากผู้มีอำนาจสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่าคนชั้นล่าง และระบบเจ้าขุนมูลนายแบบข้าราชการก็มักเอื้อประโยชน์หรือให้ความสำคัญกับผู้มีอำนาจมากกว่าประชาชนทั่วไป อันเป็นค่านิยมที่ข้าราชการจำนวนมากมีแนวโน้มสนใจที่จะรับใช้ผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจ จึงทำให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยขาดที่พึ่ง

และมักเสียเปรียบให้กับผู้มีอำนาจอยู่เสมอ และลักษณะเช่นนี้ยังขัดกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่ให้การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค และเสรีภาพของบุคคล ฯลฯ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556, น.127)

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเจ้าขุนมูลนาย ยังทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติแบบยอมจำนน เชื่อในเรื่องบุญบารมีวาสนา เช่น เชื่อว่าการจัดลำดับชั้นฐานะของคนหรือการจัดกลุ่มทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างมาคนั้น ได้ถูกกำหนดมาแล้วอย่างตายตัว ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และคนไทยส่วนใหญ่ยังมองว่าตัวเองเป็นคนตัวเล็ก ๆ ที่ต้องพึ่งพาคนมีอำนาจ และมีตำแหน่ง ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงแล้วในทุกรัฐหรือทุกประเทศ ประชาชนคือพลเมืองผู้ทำการผลิตเสียภาษี และเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติสาธารณะของประเทศร่วมกัน และพลเมืองทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไร ก็ควรจะมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคในด้านโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ควรมีพลเมืองคนใดมีอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น ๆ (วิทยากร เชียงกูล, 2561, น.27)

4) วัฒนธรรมที่ขบถอิสระและไม่ชอบการรวมกลุ่ม จากความรักในอิสระ มีผลทำให้คนไทยไม่ชอบการรวมตัวหรือมีการจัดตั้งเป็นกลุ่ม องค์กร สมาคม เพื่อรวมกลุ่มกันต่อสู้หรือดำเนินการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมส่วนรวมได้ แต่คนไทยมักมุ่งแสวงหาทางหลุดพ้นหรือแก้ไขเฉพาะหน้าของตนเอง ดังนั้น การรวมกลุ่มหรือการจัดตั้งองค์กรทางการเมืองขึ้นมา เพื่อต่อสู้เรียกร้องให้มีการปฏิรูปสังคม หรือให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม เหมือนดังเช่นหลายประเทศในตะวันตกจึงเกิดขึ้นได้ค่อนข้างยาก และจากความรักในอิสระยังส่งผลทำให้คนไทยขาดความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรมน้อยลงไปด้วย (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558, น.46) และเมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ชมรม หรือองค์กรเพื่อแก้ไข ปัญหาของสังคมส่วนรมน้อย ยิ่งทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากยิ่งขึ้น ดังกรณีเห็นได้ชัดจากการศึกษาของ Robert D. Putnam ที่ผ่านมา เป็นต้น

โดยสรุป ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของคนไทยที่ผ่านมา อันเป็นเรื่องของแบบแผนค่านิยม ทัศนคติ ระบบความคิด ความเชื่อ รวมถึงพฤติกรรมของคนไทย ดังที่กล่าวมาแล้ว เช่นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จขาดไม่สนใจต่อกิจกรรมทางการเมืองหรือปัญหาของสาธารณะ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเจ้าขุนมูลนาย และการจัดลำดับฐานะสูง - ต่ำในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการไม่ชอบรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหา ทั้งหมดนี้ล้วนมีส่วนเอื้อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมทั้งสิ้น

บททดลองเสนอว่าด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองเพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

แนวคิดทางสังคมวิทยาการเมืองได้วิพากษ์วิจารณ์ว่า ในอดีตที่ผ่านมา สังคมไทยได้พยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ระบบ และสถาบันทางการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ไม่ค่อยได้คำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานทางด้านสังคมและวัฒนธรรมทางการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งปลูกฝัง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนในสังคม จึงทำให้ประชาธิปไตยของไทยไร้เสถียรภาพ และสร้างความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมเกิดขึ้น

อย่างมากมาย (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543, 2555; พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556, 2557ก, 2557ข, 2558) แท้จริงแล้ว คำว่า “ประชาธิปไตย” (democracy) นอกจากหมายถึง ระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดของประเทศมาจากปวงชนแล้ว ในอีกความหมายหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความสะดวกทางสังคมอีกด้วย (วิทย์ เทียงบุรณธรรม, 2554, น.7) ดังนั้น การพัฒนาประชาธิปไตยของไทยให้มีคุณภาพ จึงต้องมีเป้าหมายเพื่อมุ่งขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่สังคมไทยกำลังประสบอยู่ การกระทำเช่นนี้มีความชอบธรรมอย่างมาก เพื่อปูพื้นฐานไปสู่ความเสมอภาคเท่าเทียมกันทางสังคมตามนิยามความหมายของประชาธิปไตยต่อไป

ส่วนแนวความคิดเรื่อง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” (civic culture) นั้น เป็นแนวคิดในทางสังคมวิทยาการเมืองอีกแนวคิดหนึ่ง ซึ่งถือกำเนิดมาตั้งแต่ในยุคกรีกโบราณ โดย Aristotle เชื่อว่า รูปแบบของการปกครองที่บรรลุผลสำเร็จได้มากที่สุด คือรูปแบบผสมที่ในสังคมหนึ่ง ๆ ต้องมีพวกชนชั้นกลางจำนวนที่มากกว่าเป็นหลัก (predominate) รูปแบบการปกครองแบบผสมนี้มีการจัดระเบียบการปกครองที่มีทั้งหลักการคณาธิปไตย (oligarchic) และประชาธิปไตย (democratic principles) รวมกันอยู่ด้วย นั้นหมายความว่า ในระบอบการปกครองแบบนี้ต้องมีตัวแทนจากคนที่มีฐานะและการศึกษาดี และคนยากจนเป็นฐานของการปกครองอยู่ด้วย จากแนวความคิดเช่นนี้ Gabriel A. Almond & Sidney Verba (1980, pp.23-28) ได้นำมาออกแบบในการสร้างแนวความคิดเรื่อง “Civic Culture” อันเป็นวัฒนธรรมผสมระหว่างพวกที่มีลักษณะอยู่เฉยไม่ตื่นร่น และมีความคิดคับแคบอยู่ในชุมชนท้องถิ่น (parochial passivity) กับพวกที่มีความกระตือรือร้นสนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งอยู่ในสังคมสมัยใหม่ (modern participant activism)

แนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ได้ถูกนำมาใช้อย่างจริงจังในการศึกษาของ Gabriel A. Almond & Sidney Verba ในผลงานคลาสสิกที่มีชื่อเสียงเรื่อง “The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations” (1963, p.5) โดยมีการจำแนกลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมทางการเมืองออกเป็นสามประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบหรือท้องถิ่น (parochial political culture) เป็นลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในสังคมล้าหลัง หรือเป็นสังคมที่ยึดถือจารีตประเพณีดั้งเดิม ในวัฒนธรรมทางการเมืองประเภทนี้ประชาชนรับรู้เพียงคร่าวๆ ว่ามีรัฐบาลกลางอยู่ แต่ประชาชนไม่มีความผูกพันกับระบบการเมืองของประเทศ 2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject political culture) ในสังคมที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองโดยทั่วไประดับหนึ่ง แต่ก็ไม่สนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยจะทำหน้าที่ให้ความเคารพเชื่อฟังและยอมรับอำนาจของรัฐบาล ประชาชนมองตนเองว่า เป็นผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาหรือผู้ถูกปกครองจากรัฐบาล 3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (participant political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนเชื่อว่า ตนมีส่วนกำหนดความเป็นไปของสังคมและระบบการเมืองได้ และขณะเดียวกันตนก็ได้รับผลกระทบจากระบบการเมือง ประชาชนจึงมีความรู้ความเข้าใจและความผูกพันกับระบบการเมืองของประเทศ มีการเรียกร้องเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ระบบการเมืองตอบสนองตามข้อเรียกร้องของกลุ่มตน

อย่างไรก็ดี Almond & Verba ก็ได้ยืนยันว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม” เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด ภายหลังจากคิดทั้งสองได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมาใหม่ พร้อมกับการเสนอรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสม หรือเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” (The Civic Culture) อันเป็นการผสมผสานของตัวแบบวัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 รูปแบบด้วยกัน คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมเป็นหลักอยู่ และมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบหรือแบบท้องถิ่นคานกันอยู่ แต่มีสัดส่วนน้อยกว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม ซึ่ง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” นี้ ทั้ง Almond & Verba เชื่อว่า จะเอื้ออำนวยต่อการปกครองประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพได้ เพราะประชาชนเป็นผู้ที่สนใจการเมืองอย่างใคร่ครวญรอบคอบ เชื่อว่าตนเองมีสมรรถนะทางการเมือง (political efficacy) มีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ และเป็นไปด้วยความสมัครใจ และมีจิตสำนึกของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง (Faulk, 2000, pp.36-37)

มีข้อสังเกตว่า Almond & Verba ใช้คำว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย” (democratic political culture) และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง แทนกันได้ ภายหลังจากแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ได้รับการศึกษาค้นคว้าต่อยอดมากขึ้น จากนักวิชาการหลายคน เช่น Ronald Inglehart ในเรื่อง “Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values” (2000, pp.75-83) ซึ่งมีข้อสรุปที่สำคัญว่า วัฒนธรรมทางการเมืองมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย กล่าวคือความอยู่รอดของประชาธิปไตยนั้น ขึ้นอยู่กับการที่ประชาชนคนธรรมดาสามัญที่มีทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อเป็นไปในแนวทางประชาธิปไตยด้วยหรือไม่ นั่นคือความสำเร็จของกระบวนการเป็นประชาธิปไตย (democratization) นั้น ประชาชนจะต้องมีบรรทัดฐาน (norms) ค่านิยม (values) และแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติที่มีส่วนช่วยให้เกิดประชาธิปไตยด้วย การพัฒนาประชาธิปไตยจึงจะสำเร็จได้

ในผลงานของ Russell J. Dalton & Christian Welzel เรื่อง “The Civic Culture Transformed from Allegiant to Assertive Citizens” (2018) ได้เสนอข้อค้นพบที่ทำลายต่องานวิชาการสังคมศาสตร์เป็นอย่างมาก กล่าวคือได้ชี้ให้เห็นว่า ในปัจจุบันมีประเทศจำนวนมากทั่วโลกที่ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด ความเชื่อ และค่านิยมไปอย่างมาก จากเดิมที่เคยมีความจงรักภักดียินยอมต่อระบบการเมือง (allegiance) ไปสู่การกล้าเรียกร้อง และกล้ายืนยันในสิทธิของตนเองอย่างชัดเจนในการแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น (decidedly assertive) หรือมีลักษณะที่เรียกว่า “assertive model of citizenship” นั่นคือประชาชนเริ่มเกิดความไม่ไว้วางใจต่อระบบการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง รวมถึงสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ และตัวแทนของพวกเขา และประชาชนกล้าที่จะเผชิญหน้ากับกลุ่มชนชั้นนำทางการเมือง ด้วยการเสนอข้อเรียกร้องใหม่ ๆ ที่มาจากความต้องการของพวกเขาเอง

ที่สำคัญมากไปกว่านั้นทั้ง Dalton & Welzel พบว่า แต่ละสังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในทางก้าวหน้ามากขึ้น ทั้งหมดนี้ในท้ายที่สุดแล้วจะทำให้ประชาธิปไตยประสบความสำเร็จทั้งในแง่ของการทำให้ชนชั้นนำมีความรับผิดชอบต่อประชาชน (accountable) มากยิ่งขึ้น และทำให้ระบบการเมืองการปกครองมีประสิทธิภาพ (effective governance) มากยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกัน Dalton & Welzel ยังเห็นว่า ในสังคมที่ประชาชนตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ตนเองสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ สังคมที่ประชาชนมีความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากขึ้น สังคมที่ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้น มีข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ผนวกกับการมีแรงบังคับอื่น ๆ จากความทันสมัยของสังคม ทั้งหมดนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหมู่พลเมือง และเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยขึ้นมาได้ จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่มีความเสมอภาคขึ้นได้ และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จะเอื้อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ หากพลเมืองส่วนใหญ่มีเจตจำนงร่วมกันในการผลักดัน

William Gumedé (2016, pp.43-49) เห็นว่า คนที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองต้องสามารถสร้างแรงสั่นสะเทือน (vibrant) ได้อย่างหลากหลาย และต้องมีความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่ไม่มีความเป็นธรรม ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองยังเอื้อให้เกิดองค์กรภาคประชาสังคมได้ง่าย ในสังคมยุคหลังองค์กรภาคประชาสังคมมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากไม่เพียงแต่จะช่วยรัฐบาลในเรื่องการให้บริการทางสังคม แต่ยังทำหน้าที่ในการวิพากษ์วิจารณ์และช่วยตรวจสอบถ่วงดุลการทำงานของรัฐบาล กลุ่มประชาสังคมยังช่วยทำให้รัฐบาลมีการทำงานที่รับผิดชอบต่อประชาชนมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว พวกเขายังช่วยทำให้ประชาชนได้รับประสบการณ์และมีศิลปะในการเข้าร่วมกับกลุ่มกิจกรรมทางการเมือง (the art of political association) อันเป็นการเพิ่มขีดความสามารถให้กับพลเมือง และยังช่วยสร้างบรรทัดฐานและค่านิยมแบบประชาธิปไตย อันจะนำไปสู่การสะสมทุนทางสังคม (social capital) ให้กับประชาชนที่เป็นพลเมืองมากขึ้นเช่นเดียวกัน

นักวิชาการไทย เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ (2553, น.78) เสนอว่า การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ถึงแม้จะต้องใช้เวลานาน แต่ทว่ามีความจำเป็นและมีความสำคัญยิ่ง เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองถือเป็นรากฐานสำคัญในการแก้ไขปัญหาด้านการเมือง โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ต้องผนึกกำลังร่วมกันแก้ไข เพราะฉะนั้นการจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อพื้นฐานของผู้คนในสังคมไทยที่มีอยู่ดั้งเดิมในลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject political culture) ที่ประชาชนมักเป็นผู้รับคำสั่งจากฝ่ายรัฐเพียงอย่างเดียว และมักมีส่วนร่วมน้อยในการแก้ไขปัญหาสาธารณะให้มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองขึ้นได้นั้นจะต้องค่อย ๆ ดำเนินการและต้องปลูกฝังจากทุกภาคส่วนในสังคม เช่นเดียวกับที่ William Gumedé (2016, pp.76-78) เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองนับว่าเป็นสถาบันทางการเมืองแบบใหม่ จึงต้องใช้ความพยายามและระมัดระวังอย่างมากในการปลูกฝังสำหรับในประเทศที่ไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนี้เลย

เมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองมีความสำคัญเช่นนี้แล้ว การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จากข้อเสนอของผู้เขียน จึงต้องเริ่มต้นด้วยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ให้คนไทยทุกคนมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ระบบความคิดความเชื่อพื้นฐาน และพฤติกรรมของตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นออกจากความเชื่อ และการยึดมั่นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมที่ไม่มีเหตุผลและฝังรากลึกมานาน อันจะนำไปสู่การจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

และสามารถสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกันได้ อย่างเช่นการเปลี่ยนแปลงระบบความคิดความเชื่อ และค่านิยมใหม่ ด้วยการไม่ยอมรับคนรวยและคนมีอำนาจที่ทุจริตคอร์รัปชันทั้งหลาย รวมถึงคนรวย ที่เห็นแก่ตัวไม่เคยบริจาคให้กับสังคม เพราะคนกลุ่มนี้ยังตอกย้ำความเหลื่อมล้ำทางสังคม ให้มีความรุนแรงมากขึ้น *พลเมืองต้องเชื่อว่า สังคมที่ดีคนต้องมีความเท่าเทียมกัน* หรือพลเมือง ต้องเปลี่ยนความเชื่อใหม่ว่า แต่ละคนมีพลังหรือมีสมรรถนะทางการเมืองของตนเอง (political efficacy) และต้องกล้าที่จะเสนอข้อเรียกร้องใหม่ๆ อันมาจากความต้องการของพลเมืองเอง

ทว่าในการขัดเกลาทางสังคมนี้ ต้องมีองค์กรและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ มาทำหน้าที่ ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้คนในสังคม อันได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถาบันทาง การศึกษาทุกระดับ สถาบันศาสนา องค์กรภาคประชาสังคม สื่อมวลชน สถานที่ทำงาน หน่วยงาน ของรัฐบาล ผู้นำชุมชน และผู้นำทางการเมืองที่เป็นแบบอย่างที่ดี ที่จะต้องเข้ามามีส่วนช่วย ในการทำหน้าที่ปลูกฝัง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” พร้อมกับการสร้าง “จิตสำนึกแบบ พลเมือง” (civic consciousness) ให้เกิดขึ้น เพื่อให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาประชาธิปไตยไปได้ อันจะทำให้สังคมไทยมีประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ และสามารถจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557, น.96)

มีผลงานการศึกษาวิจัยจำนวนมาก พบว่า กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง ของสถาบันทางสังคมต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่งให้เกิดขึ้น แก่สมาชิกในสังคมได้ ดังนั้น หากเราต้องการพัฒนาให้ระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยมีความเสมอภาค และสามารถจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ สถาบันที่เป็นตัวแทนต่าง ๆ ในสังคม (agents) จะต้องมียุทธศาสตร์สำคัญในการอบรมขัดเกลา ให้คนเรายึดมั่นในหลักการปกครองของระบอบ ประชาธิปไตยที่มีความเสมอภาคและความเท่าเทียมดังกล่าวด้วย (วิชัย ตันศิริ, 2551, น.76-78) ซึ่งกระบวนการขัดเกลาทางสังคมการเมืองอันจะเป็นการ “สร้างคุณค่าใหม่” ให้เกิดขึ้น สามารถ ดำเนินการได้ดังต่อไปนี้ (วรัญญา ศรีริน, และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562, น.142-158)

1) การอบรมบ่มเพาะในระดับสถาบันครอบครัว ต้องให้พ่อแม่มีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะ จิตสำนึกความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนตั้งแต่วัยเยาว์ โดยการบ่มสอนให้รู้จักคิดวิเคราะห์ ตระหนักถึงปัญหาของสังคมการเมืองว่า เป็นปัญหาที่สำคัญของทุกคนและต้องร่วมกันแก้ไข และการบ่มสอนให้รู้จักเคารพสิทธิผู้อื่น รักความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากได้รับการอบรมบ่มเพาะเป็นเวลานาน จะกลายเป็นค่านิยมพื้นฐานในการแก้ไข ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยได้ในระยะยาว

2) การเปิดสอนวิชาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในสถาบันการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับโรงเรียนจนถึงสถาบันอุดมศึกษา เพราะสถาบันการศึกษามีครูผู้สอนที่ช่วยถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ความเป็นพลเมืองให้สามารถเข้าใจได้ง่าย ในต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จ ในการสร้างพลเมืองแบบใหม่ จะมีการนำหลักสูตร “Civic Education” มาใช้ เช่น ในประเทศ เยอรมัน และอิตาลี ฯลฯ ดังนั้น หากสังคมไทยต้องการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ให้เกิดขึ้นกับผู้คน เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม และการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน จำเป็นต้องใช้ระบบการศึกษาทุกระดับในการส่งเสริมและสนับสนุน (ทิพย์พาพร ตันติสุนทร, 2553, น.41-42) เพื่อให้ภารกิจที่ทำทายนี้นำสำเร็จไปได้

3) การใช้ช่องทางสื่อสารมวลชน (social media) เพื่อช่วยปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น สื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว หรือการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตอย่างมีส่วนร่วม ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม เพราะอินเทอร์เน็ตมีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารโดยไร้ข้อจำกัดเชิงภูมิศาสตร์ และสามารถรวมกลุ่มคนของสังคมขนาดใหญ่เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนสังคมที่มีความสนใจร่วมกัน อันจะเกิดการรวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ๆ ในการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2562, น.15)

4) บทบาทของปัญญาชนในภาคประชาสังคม ปัญญาชนหัวก้าวหน้าในภาคประชาสังคม นับว่ามีบทบาทสำคัญในการช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดขึ้นได้ไม่น้อย เพื่อนำไปสู่การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำและสร้างความเสมอภาคทางสังคมได้ ทว่างานแรก ที่บรรดาปัญญาชนหัวก้าวหน้าควรกระทำคือ การสนับสนุนให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่มประชาชนทั่วไป (public dialogue) โดยเฉพาะในปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมในวัฒนธรรมของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันนั้น อาจมีการตั้งคำถาม แล้วนำไปสู่การแสวงหาคำตอบแบบโสเครติส (socratic questioning) จากนั้นควรจัดให้มีการอภิปรายและมีการพูดถึงเรื่องนโยบายและความรับผิดชอบ (accountability) ทั้งของฝ่ายการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ต่อปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้น ขณะที่การปรึกษาหารือกัน (deliberation) การอภิปราย (discussion) และการโต้แย้งกัน (debate) ก็มีความสำคัญอย่างมากสำหรับพลเมือง เนื่องจากจะช่วยให้มีการประเมินนโยบายและการดำเนินงานของรัฐบาลได้จากภาคประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถกเถียงกันในประเด็นปัญหาของสาธารณะหรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมส่วนรวม (discussing public issues) จะช่วยให้พลเมืองมีความตื่นตัวและมีโอกาสได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งบางครั้งพวกเขาไม่อาจหาจากที่อื่นได้ การปรึกษาหารือและการถกเถียงกันยังช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้สามัญชนคนธรรมดา ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ และยังเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำในทางสาธารณะ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมของพวกเขาได้เองอีกด้วย (Gumede, 2016, pp.47-56)

จะเห็นได้ว่าในสังคมประชาธิปไตย การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (civic culture) เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสร้างความเท่าเทียมกัน มีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก เพื่อให้การขับเคลื่อนทางนโยบายในปัญหานี้มีความเป็นไปได้ การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ในสังคมประชาธิปไตยยังหมายถึงการกำหนด “ค่านิยมใหม่ทางการเมือง” เพื่อนำไปสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยต้องมีลักษณะองค์ประกอบสำคัญดังนี้ (ประมวล รุจนเสรี, 2551)

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ ต้องทำให้เกิดการปฏิบัติการทางการเมืองร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ และมีการส่งเสริมให้ภาคประชาสังคมได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดความเป็นไปเรื่องราวทางสังคมและการเมืองให้มากขึ้น

2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ จะต้องทำให้เกิดค่านิยมใหม่ของผู้คนที่มีมุ่งไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม สมาคม หรือองค์กร แล้วจะต้องทำให้เกิดแนวคิดหรือแนวทางปฏิบัติ

ที่ทำให้ค่านิยมพื้นฐานเรื่องการสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในสังคมได้ถูกนำไปปฏิบัติจริง หรือเกิดแผนงาน โครงการปฏิบัติการทางการเมืองที่สอดคล้องกับค่านิยมพื้นฐานเหล่านั้น

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ ต้องมุ่งส่งเสริมให้เกิดการอภิปรายปัญหาสาธารณะ ในเรื่องการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างต่อเนื่อง และต้องมีการกระตุ้นให้เกิดการพูดคุย ถกเถียงกัน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ในวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่นี้ ยังต้องการพื้นที่สาธารณะ (public sphere) เพื่อการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียงกัน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันในการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นได้

ในท้ายที่สุดแล้ว การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่หรือแบบพลเมืองจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเกิดการทำหน้าที่ของ “การเป็นพลเมือง” (citizenship) ในกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศ อย่างแท้จริง จนกลายเป็นค่านิยมของประชาชนหมู่มากในสังคม คุณสมบัติของพลเมืองที่เอื้อ ต่อหลักการประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเท่าเทียม และการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม เช่น การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน การรักความยุติธรรม มีความเห็นอกเห็นใจ ต่อเพื่อนมนุษย์และผู้ทุกข์ยาก มีความสำนึกในการมีส่วนร่วมทางการเมือง การกล้าออกมา วิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลที่สร้างปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมขึ้น (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2559, น.25-26) เช่น มีข้อกล่าวหาทางสื่อมวลชนว่า รัฐบาลบางสมัยทุ่มงบประมาณจำนวนมากช่วย เจ้าสัวมหาเศรษฐี และนักลงทุนต่างชาติเพียงไม่กี่รายจนร่ำรวยมหาศาล (ลมเปลี่ยนทิศ, 2562, น.5) เมื่อมีข้อมูลเช่นนี้ พลเมืองต้องกล้าออกมาแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐ หรือให้ความสนใจติดตามตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลอย่างจริงจัง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้ได้นั้น ผู้คนในสังคม ต้องมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง นอกจากคุณสมบัติ ของพลเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้คนที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองยังต้องมีความคิด ความเชื่อว่าตนเองมีสมรรถนะทางการเมือง (political efficacy) และ มีค่านิยมในเบื้องต้นว่า “การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหน้าที่ของทุกคนทุกคนที่ต้องเอาใจใส่ และมีความรับผิดชอบร่วมกันที่จะต้องเข้าไปดำเนินการ จะหลักเลียงหรือปฏิเสธความรับผิดชอบ ของตนหาได้ไม่” จะเห็นได้ว่าถึงที่สุดแล้ว การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้สำเร็จได้นั้น ต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาให้ประชาชนมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองเสียก่อน ทว่าจิตสำนึก ของความเป็นพลเมืองที่แท้จริงต้องสะท้อนออกมาในตัวคน ดังต่อไปนี้ *ประการแรก* คือการ มองสังคมอย่างที่ตนเป็นเจ้าของ มีความรู้สึกร้อนรนท้อแท้กับปัญหาของสังคมและประเทศชาติที่เกิดขึ้น รวมถึงการมองเห็นปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประเทศชาติที่เกิดขึ้นว่า เป็นภัยร้ายแรง ของประเทศชาติและเป็นปัญหาของเราเองด้วยที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมแก้ไข *ประการที่สอง* ต้องเชื่อว่าตนเองเป็นพลังทางสังคมการเมืองอย่างหนึ่ง มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง หรือขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ และ*ประการที่สาม* พลเมืองจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และช่วยกันผลักดัน ประเด็นปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ให้กลายเป็นวาระแห่งชาติที่รัฐต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557, น.137-146) ถ้าปฏิบัติได้ตามนี้จะมีพลังทางสังคมในการขับเคลื่อน เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้

บทสรุป

ในบทความนี้ได้นำเสนอข้อถกเถียงให้เห็นว่า การพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรง ซึ่งสังคมไทยในปัจจุบันก็กำลังประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรงเช่นกัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยที่มีอยู่มากนี้ มีความสัมพันธ์กับประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ ซึ่งเชื่อมโยงถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมสูง ย่อมก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากต่อประโยชน์สาธารณะ และเกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นจากภาครัฐได้ จนอาจนำไปสู่การเกิดความไม่พอใจ และเกิดแรงต้านจากประชาชน ในท้ายที่สุดอาจทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองชนิดเรื้อรังขึ้นได้

ในบทความนี้ ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย อันมาจากสาเหตุหลักอยู่ 2 ประการด้วยกันคือ หนึ่ง เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย เช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม, โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐที่มีลักษณะรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลางและหัวเมืองใหญ่ในภูมิภาค, ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน, ระบบกระบวนการยุติธรรม, ระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพและมีการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ และ สอง เกิดจากปัญหาพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมทางการเมืองไทยและพฤติกรรมของผู้นในสังคมที่เอื้อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ เช่น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม, วัฒนธรรมทางการเมืองที่ผู้คนเฉื่อยชา ไม่สนใจกิจกรรมทางการเมืองและเรื่องประโยชน์สาธารณะ, วัฒนธรรมแบบเจ้าขุนมูลนายและมีการจัดลำดับฐานะสูงต่ำในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล, มีการยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน, และไม่ชอบการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาด้วยกัน ฯลฯ ในตอนท้ายได้นำเสนอบททดลองเพื่อสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมตามแนวทางสังคมวิทยาการเมือง ตามแนวทางนี้เชื่อว่าการเรียกร้องให้มีการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม เพื่อสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน นับว่าเป็นเรื่องที่มีความชอบธรรมอย่างมากในสังคมประชาธิปไตย

ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองขึ้นได้ ทั้งยังทำให้ประชาธิปไตยมีคุณภาพและช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้หากพลเมืองมีเจตจำนงร่วมกัน การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองต้องเริ่มต้นด้วยการขัดเกลาศนคติ ค่านิยม ความเชื่อพื้นฐาน และพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับประชาธิปไตยให้หมดไปเพื่อให้สังคมไทยสามารถพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ และสามารถขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองต้องใช้เวลาอันยาวนาน และต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในสังคม จะเห็นได้ว่าประชาชนมิได้มีวัฒนธรรมแบบพลเมืองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นผลมาจากการขัดเกลากิจการการเมืองโดยตรง

ดังนั้น จึงต้องมืองค์กรและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้กับผู้คน ผู้คนที่มีความวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองยังต้องมีความเชื่อและค่านิยมว่า การแก้ไขปัญหาคความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่ต้องเอาใจใส่ และมีความรับผิดชอบร่วมกันที่จะต้องเข้าไปดำเนินการ จะหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธความรับผิดชอบของตนหาได้ไม่ ในท้ายที่สุดแล้วการแก้ไขปัญหาคความเหลื่อมล้ำทางสังคม ไม่อาจทำให้สำเร็จได้

ด้วยอำนาจของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ความสำเร็จเกิดจากความไฝ่ฝันร่วมกันด้วยพลังหรือแรงขับเคลื่อนของสังคมทั้งมวล ถ้าปฏิบัติตามนี้ได้ก็จะมีพลังทางสังคมในการผลักดันให้การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีโอกาสประสบผลสำเร็จได้จริงในอนาคต

บรรณานุกรม

- กมล กมลตระกูล. (2563). *ความยากจนทางโครงสร้าง (Structure Poverty)*. สืบค้นจาก <http://socialistthai.com>
- ไกรยส ภัทราวาท. (2561). *ไทยจะลงจาก top 3 ประเทศที่เหลื่อมล้ำที่สุดในโลกได้อย่างไร?*. สืบค้นจาก <http://www.eef.or.th>
- คณะกรรมการปฏิรูป. (2554). *แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย: ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง*. กรุงเทพฯ: หจก.บางกอกบล็อกล็อก.
- จิตติมา กุลประเสริฐรัตน์. (2561). *ความเหลื่อมล้ำในกระบวนการยุติธรรม*. สืบค้นจาก <https://www.thaipost.net/main/detail/19896>
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. (2553). *วัฒนธรรมพลเมือง.วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 11(22), 7 - 10.*
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2543). *ประชาธิปไตย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สหายบล็อกและการพิมพ์.
- _____. (2546). *วัฒนธรรมทางการเมืองของคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ: สหายบล็อกและการพิมพ์.
- _____. (2555). *การเมืองไทย: ระบบที่ไม่มีสูตรสำเร็จรูปในการแก้ไขปัญหา*. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.
- ทิพย์พาวร ตันติสุนทร. (2553). *ไปดู Civic Education ที่เยอรมัน (ตอนที่ 3) มนุษย์ไม่มียีนประชาธิปไตยในตัวเอง*. สืบค้นจาก <http://www.fpps.or.th>
- ประมวล รุจนเสรี. (2551). *ปฏิวัติวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: พรรคประชาชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2562). *ความเหลื่อมล้ำในโครงสร้างอำนาจรัฐ ในสถาบันพระปกเกล้า. ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย. การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 21*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2556). *สังคมวิทยาการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2557 ก.). *วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนกับการพัฒนาประชาธิปไตย. วารสารวิชาการโรงเรียนนายเรือ, 1(1), 83 - 91.*
- _____. (2557 ข.). *การพัฒนาประชาธิปไตยกับการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย. รัฐสภาสาร, 62(7), 9 - 44.*
- _____. (2558). *ปฏิรูปการเมืองไทยด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย: เส้นทางใหม่ที่ดีกว่า. รัฐสภาสาร, 63(11), 9 - 34.*
- _____. (2559). *ก้าวข้ามให้พ้นกับดักการพัฒนาประชาธิปไตยไทยด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย: เส้นทางใหม่ที่ยั่งยืนกว่า. วารสารร่มพญักษ์, 34(1), 12 - 40.*

- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด และคณะ. (2562). เครือข่ายกลุ่มอิทธิพลกับการทุจริตคอร์รัปชันอย่างเป็นระบบในภาคการศึกษา: กรณีการทุจริตคอร์รัปชันจากโครงการก่อสร้างสนามฟุตบอลและสหกรณ์ออมทรัพย์ครู. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 17(3), 114 -134.
- ลมเปลี่ยนทิศ. (2562, 21 พฤศจิกายน). ทำ QE อัตราดอกเบี้ยในประเทศ. *ไทยรัฐ*, หน้า 5.
- วิทยากร เชียงกุล. (2561). *ปฏิรูปประเทศไทย*. สืบค้นจาก <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/646151>
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. (2554). *พจนานุกรมอังกฤษ - ไทย*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- วรัญญา ศรีริน, และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2562). วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองกับการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในสถาบันพระปกเกล้า. *ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย*. การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้าครั้งที่ 21. (148 - 166). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วิชัย ต้นศิริ. (2551). *วัฒนธรรมพลเมือง*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา.
- สมชัย จิตสุชน. (2561). *ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย: แนวโน้ม นโยบายและแนวทางขับเคลื่อนนโยบาย*. สถาบันการวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- สมชัย จิตสุชน. (2563). *ความเหลื่อมล้ำ 2020: เราทำอะไร เราควรทำอะไร*. สืบค้นจาก TDRI.or.th/2020/01/
- สถาบันพระปกเกล้า. (2562). *จดหมายข่าวประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 21 หัวข้อ “ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- _____. (2562). *หลักการและเหตุผลการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 21 ประจำปี 2562 เรื่อง ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย*. สืบค้นจาก <http://www.kpi.ac.th/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2556*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.ซี.เพรส (บุญชิน) จำกัด.
- _____. (2557). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2555*. สืบค้นจาก <http://social.nesdb.go.th/>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2562). *ความเป็นพลเมืองดิจิทัล: พลเมืองแห่งศตวรรษที่ 21*. สืบค้นจาก <https://thaidigizen.com/contact/>
- Almond, G. A. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Fives Nations*. Boston: Little, Brown & Company.
- _____. (1965). *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Fives Nations*. Boston : Little, Brown & Company.
- _____. (1980). *The civic Culture Revisited*. Boston, MA: Little, Brown.
- Inglehart, F.R. & Wayne, E. B. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65(1), 19 - 51.